NOTE LEXICAL-ETIMOLOGICE

IULIA MĂRGĂRIT

BREÁZU', FIR-AR A(L) BREAZU'

Expresia din titlu, *fir-ar a(l) breazu* este centrată pe un nucleu antifrastic, definit prin cadrul imprecației în care apare asamblat şi prin raportare la *dracul* (*diavolul, necuratul*), nume omniprezent în contextele injurioase populare, sugerat de forma verbală. Construcția, de altfel inedită, se întâlneşte în versurile lui Marin Sorescu. Epitetul devenit supranume, *breazul* „cal însemnat cu alb" individualizează ironic, prin cromatica de contrast, personajul „titular" menționat. Atribuirea adjectivului, exprimând o anumită calitate, asigură o denumire subtilă şi derutantă: pe de o parte, se conferă un semn minuscul, de culoare contrastantă, constând dintr-o pată albă în frunte ori o dungă de aceeaşi culoare pe bot, specifice unor animale (mai ales cailor); pe de altă parte, se insinuează recunoaşterea generală prin mărcile respective. Denumirea valorificată printr-un salt opozitiv, de la o extremă la cealaltă, în tabloul culorilor, realizează un „travesti" lingvistic necesar pentru protecția vorbitorului. Rostind-o, acesta se simte în afara oricărui risc. Numele de cod, construit în acest fel, cunoaşte o anumită frecvență în vorbirea populară, reprodusă în opera lui M. Sorescu: *– Un' te duci, gagă? / – Ei, mi-a pus una cuțitu, / Fir-ar* ***a breazu*** *să fie, fir-ar a-nchilomănitu! / Şi mă duc la Cismăroaia să-mi întoarcă ea cuțitu* (*La Lilieci*, III, 26). *Şi dregea, dregea în curte. / – Nu-l dai deavu* [dracului] *să-ți faci un car de fier că eşti un om avut!* […] / *Toată lumea are cară de fier, tu te canoneşti* ***breazu*** [dracului] (id., *ib.*: 46). *– Mănâncă, să-ți dai gura la o parte, / Şi la urmă să-ți vezi de treabă. /* ***Fir-ar a breazu*** *de gură / Bagi tu seara-n ea bine-ha, până nu mai poate, / Şi dimineața cere iar* (id., II, 205).

În seria de nume atribuite dracului, *breazu* constituie unul dintre cele mai puțin cunoscute.

BUTUHÁN

LR, 11, nr. 3, 1962, 265 a înregistrat *butuhan* în cadrul expr. *a se face* ~ „a se umfla" (*:* ***S-a făcut*** *piciorul* ***butuhan***), notată din fostul raion Craiova. Anterior, exclusiv ca s.m., *butuhan* „trunchi gros de lemn" fusese consemnat din aceeaşi zonă, fostul raion Băileşti, reg. Craiova (*Lexic reg.* I, 28), iar în var. primordială *butucan*, din fostul raion Rădăuți, reg. Suceava (id., *ib.*: 113). Ulterior, Bărbuț,

FD, XXXVI, Bucureşti, 2017, p. 222–233

BDD-A27554 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:08:33 UTC)

Dicț. olt. atestă *butuhan* ca adj. invar., citatul corespunzător confirmând, la rândul lui, expresia: *s-a făcut* ***butuhan*** „s-a umflat la maximum”. La românii din Serbia, cuvântul circulă în var. *butufan*: *Omul cu duşmani / Ca codru cu* ***butufani*** (*ap.* Zanne, PVI, 373). Nucleul lexical, prin formant şi prin semantism, constituie un derivat augmentativ, conform analizei: *butu**can***. Varianta fonetică din titlu a rezultat prin modificarea velarei din tranşa finală, poate sub influenţa şi atracţia lui *burduhan*, emblematic pentru categoria „umflat, umflătură”. Mai departe, modificările fonetice [h] > [f] sunt absolut fireşti (cf. *burduh* > *burduf*).

CAJLÂP

Semnificând „bucată mare” [sic!], cuvântul *cajlâp* a fost cules din fostul raion Balş pentru rubrica *Vocabular regional* din LR, 8, nr. 1, 1959, 62: ***un cajlâp** mare de săpun*. Neînregistrat în dicţionare şi în alte glosare, *cajlâp* pare a fi consecinţa unei contaminaţii dintre *caş* şi *calâp*, cel din urmă, în varianta veche muntenească, înregistrată în DA. Din punctul de vedere al aspectului, şi *caşul*, şi *săpunul*, ambele proprii gospodăriei ţărăneşti tradiţionale, se prezintă, ca produse finite, sub aceeaşi formă, *calup*: *Povăţuind pe căşeri* (ca) *să-i facă caşcavalu* [= sortiment de brânză, preparat din caş] *în* ***calupuri** mari* (a. 1810) – după DA s.v. *Să se radă vreo câteva* ***calupuri** de sopon* – CADE s.v. Încrucişarea *caş/calâp* posibilă, prin apartenenţă la acelaşi domeniu de referinţă, ar fi dus la crearea unui cuvânt nou, *caşlâp*, cu sonorizare, *cajlâp*. Se cuvine să remarcăm glosa insuficientă pe care a oferit-o culegătorul şi a acceptat-o redactorul. Prin definiţia „bucată mare” am putea înţelege larga aplicabilitate a cuvântului. Dar nu este aşa, *cajlâp* raportându-se, restrictiv, la preparatele finisate în formă de *calup(uri)*.

CĂRĂŞÉL

Notat în LR, 8, nr. 2, 1959, 51, din fosta regiune Piteşti, *cărăşel, cărăşei* s.m. „bucăţică de caş moale din jintiţă; bucată de carne din ciorbă”, după aspect, ar putea constitui urmarea unei metateze. Cuvântul implicat pare a fi *căşărel*, formaţie lexicală ipotetică, creată analogic, poate, după *bulgărel*, formă posibilă de coagulare imediată a jintiţei la fiert. Semantismul s-a extins, metaforic, şi asupra bucăţilor de carne, nu prea mari, din ciorbă, corespunzând, ca dimensiune, structurii diminutivale a cuvântului.

Consemnat dintr-o altă zonă, fostul raion Tecuci, *cărăşel* mai denumeşte „fructul bobului”: *Nu prea-s* ***cărăşei** în borş* (Lexic reg., II, 95). Se poate presupune că, după aspect, leguma, cu rodul în formă de boabe albe, superioare dimensional celor de fasole, la fiert, ar fi atras aceeaşi metaforă (pe baza asemănării cu bulgării mici de caş), sub numele *cărăşel*.

BDD-A27554 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:08:33 UTC)

CÂȚURÍE

Adj. f. din titlu, ca unică formă de atestare, figurează în versurile lui M. Sorescu, *La Lilieci*, III, 170: *Cumnatu-său a reclamat-o, să-i ia pământul. S-au judecat / Zece ani. A câştigat procesul, ce-o fi ajutat-o piatra / **Câțurie** de la brâu, ce-o fi ajutat-o, bunătatea ei, că era o / Femeie bună?* Analizabil, în adjectivul anunțat, identificăm baza dialectală *câță* „bibilică”, termen specific graiurilor olteneşti, dar cu „et. nec.”, conform dicționarelor. Modul de creare nu pune probleme (cf. *pricurii, infra*, nota omonimă), ca şi semantismul „pestriț”, referitor la aspectul cromatic al unui obiect, prin raportare la *câță*: recurgându-se la derivarea analogică, după modelul preexistent citat.

CHIRÁN

Adjectivul asupra căruia ne-am oprit, *chiran* „rău la suflet” (*Nu vezi că e negru în cerul gurii de **chiran** ce e?*), a fost cules din Peştişani, fostul raion Târgu-Jiu pentru rubrica *Vocabular regional* din LR, 10, nr. 3, 1961, 237. Întrucât DLR nu l-a valorificat, ca variantă fonetică, cu semantism regional, în articolul *tiran*, îl semnalăm în consecință.

CIOSMĂȚÍ

Semantismul verbului-titlu anunțat este reliefat, fără dubii, de context: *„– Cribda cui te-a făcut, ori vrei să te ciufui? Te **ciosmățesc**! / Te fac bucăți, auzi! Răbufnea el.* (M. Sorescu, *La Lilieci*, III, 182).

Formal şi semantic, *ciosmăți* „evocă” *ciozvârți*, creație internă, atestat în DA şi, recent, în DGS I. Analizabil prin *ciozvârtă*, împrumut de origine slavă, mai apoi repetat din sârbă şi bulgară, în cazul dat, presupunem că baza a suferit modificări fonetice în stadiile *ciozbârtă* > *ciozmârtă*, prin disimilare totală, *ciozmâtă, ciosmâtă*, virtuală bază derivativă verbală.

CIURCIUVÁSE, CIORCIOBOÁTE, CIOROBÚTE

Absent din dicționare şi din alte glosare, primul dintre lexemele anunțate, *ciurciuvase*, figurează ca „atestare involuntară”[1] în Ciauşanu, *Vâlcea* s.v. *nanote*

[1] Prin sintagma instituită şi tratată, practic, în Mărgărit 2011: 27–34; 2013: 95–102; 2014: 99–107; 2015: 559–567, 2016: 97–120, am denumit „lexemele colaterale, față de corpusul corespunzător al unor glosare dialectale, aflate în citate sau în glosele autorilor, dar susceptibile de a fi [fost], promovate în repertoriul lexical”.

BDD-A27554 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:08:33 UTC)

(sg. neîntreb.) „lucruri încurcate, netrebnice, ciurciuvase, dănănăi”. Prin structură, *ciurciuvase* aminteşte de *ciorciobute*, cu acelaşi înţeles, din *Gl. Munt.* şi DGS I. Pentru a explica originea acestor cuvinte (*ciurciuvase, ciorciobute*), apelăm la sinonimul *cioroboaie* (v. *Gl. Munt.* s.v., DGS I s.v. *ciorciobute*), înregistrat în *Gl. Argeş*, în potenţiala var. primordială: *ciobăraie* (*S-a umplut magazia de* ***ciobăraie****, încurcă locul degeaba*). Metateza ar explica modificarea *ciobăraie* > *ciorăbaie*, iar asimilarea vocalică progresivă [o] – [ă] > [o] – [o]: *ciorobaie*, urmată de propagare vocalică, ar duce la rezultatul *cioroboaie*. Dacă acceptăm şi propagarea africatei iniţiale [ĉ], atunci *cioroboaie* ar deveni *ciorcioboaie*. Varianta astfel creată ar fi susceptibilă de a suferi o schimbare în tranşa finală, printr-un fel de etimologie populară, mai precis, prin apropiere de *botă*, var. *boată* s.f. 1. „vas din doage în care curge rachiul la cazan”. 2. „doniţă pentru păstrat laptele”. 3. „putină”, după cum atestă DGS I s.v. *botă*[1], eventual, *bute* ori chiar *vase*. Dacă prima parte a cuvântului rămâne, aparent, obscură, în realitate, o secvenţă cu metateză şi alte modificări fonetice din s. colectiv *ciobăraie*, în partea a doua se pot recunoaşte obiecte din gospodăria ţărănească: *ciorcio****boate****, ciorcio****bute****, ciurciu****vase***. Comutarea *o/u* în cazul ultimului lexem s-ar explica prin atracţia sinonimică, de exemplu, *ciuble/*ciorciovase* (v. Ciauşanu, *Vâlcea* s.v.).

COSOÁIE

Cu înţelesul „flori cusute cu lână colorată pe cojoace”, cuvântul-titlu a fost înregistrat din fostul raion Balş în LR, 8, nr. 1, 1959, 62. În MDA s.v. 9, figurează cu „et. nec.” şi semantismul „cusătură mare, urâtă”, probabil, pe baza altor atestări. Anterior, *cosoaie* s.f. pl. „curele colorate folosite la ornamentarea şerparelor” fusese consemnat din localitatea Sibiel, fostul raion Sibiu (*Lexic reg.* II, 58). Cu siguranţă, este vorba de acelaşi cuvânt, în cazul căruia semantismul a evoluat de la „fire” (de lână sau de piele) pentru ornamentat anumite obiecte de port la „flori cusute cu firele respective”. În privinţa originii, propunem schimbarea de sufix în cadrul deverbalului *cusătură* > **cusoaie*, cu modificarea fonetică de rigoare (asimilare regresivă [u] – [o] > [o] – [o]). Referitor la sens, considerăm că derivatul reflectă relaţia specială dintre diminutive şi augmentative, reperată şi comentată de F. Dimitrescu 1968: 241–255, acelaşi derivativ cumulând ambele valori (cf. *căsoaie* 1. „căsuţă, anexă în gospodărie, ori pe câmp”: *Nişte haiduce! / Fir-ar ale păcatelor, dorm prin cimitir. Nu le e urât. / E* ***o căsoaie*** *la cimitir. Dacă le-apucă noaptea pe deal, ori / Le ceartă Traşcă, ele dorm acolo* – Sorescu, *La Lilieci*, III: 190. 2. „casă mare”, v. DEX s.v. 1.). Pentru determinarea valorică a derivatului, raportăm cusătura de pe cojoace sau şerpare la cea de pe cămăşi ori ii, comparaţia reliefează înţelesul augmentativ care rămâne în afara oricărei discuţii.

BDD-A27554 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:08:33 UTC)

COTÂRLÍE

Neatestat până în prezent, *cotârlie* apare în opera lui M. Sorescu, *La Lilieci*, II, 209: *Şi-n loc să mai puneţi şi voi mâna / Să-ntoarceţi* [= să aşezaţi în altă poziţie] *o gâscă* [care clocește] / *S-aduceţi o* ***cotârlie*** *de lemne / Tot mereu călare pe haidea! / Câini de uşi multe!* Cuvântul-titlu pare să definească un mijloc de transport la îndemâna copiilor, pentru a participa, după puterile lor, la rezolvarea multiplelor treburi gospodăreşti. În alcătuirea acestuia, *cotârlie*, recunoaştem secvenţe din structura altor lexeme din acelaşi domeniu de referinţă, transportul, la nivelul comunităţilor săteşti: *cotigă* şi *târlie* „sanie trasă de om” (v. DGS III s.v.). Semantismul noului lexem astfel „asamblat”, s-ar decoda, variabil, în funcţie de anotimp şi de necesităţi, „cărucior” (vara) şi „sanie, săniuţă” (iarna).

DESTÍNDE

Ca antonim pentru *întinde* „a îndrepta, a desfăşura, trăgând de unul sau de ambele capete un lucru care poate fi strâns, încolăcit, înfăşurat”, *destinde* nu figurează în dicţionare. În privinţa originii, nu ridică probleme. Acestea se rezumă la identitatea lui nedescoperită până în prezent. Îl semnalăm cu atât mai mult cu cât l-am identificat într-un text al unui autor din Bibliografia DLR: *Petrecerile nunţii ţinură o săptămână întreagă, mesele nu* ***se*** *mai* ***destinse*** *cât ţinu benchetuiala şi, fiind şi eu la una din ele, furai o lingură scurtă şi o băgai în gură cui ascultă* (N. D. Popescu, *Antologie*, II, 381).

DNĂ, FIRE-AI A(L) DNĂ

Imprecaţia din titlu, inedită prin nucleul lexical cu totul aparte, *dnă*, se întâlneşte în scrierile lui M. Sorescu (*La Lilieci*, IV, 55): *– Hai, fă, ce faci? Mâncăm odată ori nu? / – Ba! Că am treabă. / Vezi şi tu ce e pe-acolo prin bâjbe, pe / Corlată, pe la unghete. / –* ***Fire-ai a dnă*** *cu argeaua ta cu tot şi cu bâjbele tale!* Ca adresabilitate, în volumul citat, se întâlneşte în raporturile dintre soţi sau dintre părinţi şi copii (*– Ia pipota, Gogonele! / Ia pipota, n-auzi? / – Mă, n-auzi? Ia pipota,* ***fir-ai al dnă*** *cu znaga* [= puterea] *ta!*, *ib.*, III, 126), ceea ce nu înseamnă că se limitează doar la aceste relaţii.

Cu o structură paradoxală, *dnă* se dovedeşte un nume codificat pentru personajul titular al imprecaţiilor construite cu formele verbale ale verbului *a fi*. Încadrându-se într-o anumită „politică lingvistică”, crearea aproape siglată a cuvântului răspunde atitudinii de a refuza rostirea termenului curent, pentru a nu stimula în vreun fel prezenţa „vrăjmaşului”: *Diavolului nu i se spune mai niciodată pe nume, ci se numeşte* ***iaca-cui, necuratul, naiba…*** (Ciauşanu, *Vâlcea* s.v. *floare 2.*).

BDD-A27554 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:08:33 UTC)

În alcătuirea noului lexem, aproape o performanță din punctul de vedere al economiei de mijloace, s-au reunit, probabil, secvențe minime din sinonimele angajate în rostire: *deavu* şi *naiba* ele însele nume de cad deja demonetizate. Primul, o refacere, *diavol* > *diavu* > *deavu*, după „tiparul" *dracu(l)*, figurează în DLR ca unică variantă (*diavu*), prin ignorarea multiplelor atestări din versurile lui M. Sorescu: *Bunicii mei, oameni îndărătnici, de! / **A deavu** țâcă* [= neam] *de oameni, moi* (*La Lilieci*, III, 55). *– Voi ce, **deavu**, păziți, nu mergeți acas?* (*ib.*: 84). *– Fiți-ar nărojii **ai deavu**, mumă!* (*ib.*, 152). *– Şi eu ziceam să-mi fac car! ... Să car… / – Să cari **pă deavu**… / Că de cum ieşi din curte te pierzi* (*ib.*, 28). Cel de al doilea, *naiba*, preluat în suita de termeni conspirativi pentru *dracul*, ar proveni, după Al. Graur (BL, II, 175), din l. *romă*, unde *naibah* semnifică „ghinion" poate că, pentru capacitatea personajului *nomen odiosum* de a se identifica cu ghinionul, împrumutul a fost adoptat în seria multiplelor denumiri ale acestuia: *Fumul Ioancăi se ducea şi intra pe coşul lui Dinică. / **Naiba** ştie cum o cotea!* (*ib.*, IV, 15). *– Nu le staţi, mă, boilor în cale / Că să sperie, **naiba**, şi vă amestecă aci cu gioavla* [= noroiul] (*ib.*, II, 130). Cuvântul nou, un construct deliberat ori rezultatul unei contaminații, a dezvoltat variante fonetice, de altfel explicabile. Mai întâi prin închiderea vocalei [ă] la [â] a apărut *dnâ*: *– Toată ziua jucară purceaua, **fir-ar ai dnî**! se plângea / Câte un părinte, ținură vitele numai în gloduri!* (*ib.*, 218). Apoi, s-ar fi putut simplifica grupul consonantic *dn*, de altfel străin limbii române, tolerat pentru început tocmai pentru a asigura nerecunoaşterea fostelor lexeme implicate în varianta abreviată. S-a recurs la procedeu, poate din intenția de a oculta forma primordială, ermetizând-o în acest fel: *Ciocea secera singur pe la Bocşă / Ce să facă el singur în trei pogoane? / – Cumnate, da'cumnata nu vine? / – **Fir-ar a dă**! Că nu vrea să vie!* (*La Lilieci*, III, 15). *Şi s-a dus Ciocea la Păuna, fosta lui nevastă, / Şi-a luat-o: / –Hai acasă, că n-am muiere. A plecat, **fir-ar a dă**, hai tu!* (*ib.*, 17). Varianta astfel abreviată intră în construcție şi cu verbul *a se face*, ca şi primitivul. *Ea îi tăia gura în fier şi-n oțel, nu mai tăcea. Da' să se / Apropie, el amenință cu securea / – Păi dacă te-**ai făcut a dă**! Să vezi cum îți litrosesc tot. / Şi ea a rămas goală* (*ib.*, 16).

Dacă pentru cunoscătorii graiului, varianta drastic redusă sub aspect formal, nu prezintă dificultăți, pentru cei neavizați, prin iminența omonimiei, se impune coprezența lexemului-bază de la care a fost coruptă. Prin structura sa precar-ambiguă, *dă* răspunde necesității de camuflare totală a maleficului personaj, sub nume cât mai „conspirative". În parcurgerea treptelor, *dracul, diavolul, naiba, dnă, dă* se reflectă o anumită gradualitate de „protecție lingvistică" a vorbitorului. Termenul titular se actualizează în împrejurări extreme, când vorbitorul renunță la autocenzură, iar adresantul poate fi trimis, fără ezitare, „la dracu", fiind străin, departe fizic, dar şi sentimental, de acesta (*Am auzit că ăla /* [Clemenceau, om politic], ***fir-ar al dracului**, / S-a pus în capul trebii – La Lilieci*, II, 58), ori aproape, dar, în relații conflictuale, şi, de aceea, trebuie distrus cu orice preț: (*... L-am crescut ca pe copilul meu, / Şi acum se râde de mine… / Şi el îmi ia vacile la*

BDD-A27554 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:08:33 UTC)

*obor… / **Fir-ar al dracului** / Nu mai zicea acum: **al iaca-cui, al deavului** / **Fir-ar închinat**, ori **fir-ar mărturisit**, ci-l **drăcuia** / Apăsând pe prima silabă că era mai sonoră – ib.*, II, 7). Crearea de substituenți (*breazu, dnă, dă*, chiar şi *deavu*) atestă dependența vorbitorilor de limbajul-învectivă a cărui eficiență ar fi girată de prezența *dracului*, invocat sub orice nume, oricât de criptic ar fi.

GRÁBNIC

Reactivat în anumite contexte, de opera lui M. Sorescu, cuvântul *grabnic* atrage atenția prin semantismul special dobândit în limitele acestora. A fost semnalat şi discutat de Brâncuş 2014, 107: *grabnic* adv., folosit cu un adjectiv, capătă valoare de superlativ: *Ioanea, nevasta lui Mărin al Florii, rămasese văduvă* […] */ El era sărac şi ca bogată, dar **urâtă grabnic** / **Grabnic de urâtă**. Şi el era frumos* (*La Lilieci*, IV, 13). Absent din dicționare, neînregistrat de MDA, *grabnic* prezintă un înțeles nou, necunoscut.

În privința semantismului, DA s.v. 3. oferă o posibilă pistă de clarificare. În combinația *moarte grabnică*, calificativul devine sinonim cu *năprasnică*, aici un înțeles special, „care depăşeşte cu mult limitele obişnuite, care iese cu totul din comun, extraordinar, fenomenal” (*Roma cea **năprasnică**, ajunsă la cădere* – I. Văcărescu, *P.*, 136/8; *În fața noastră se ridică un munte înalt şi drept ca un zid **năprasnic*** – Vlahuță, RP, 55, după DLR). Prin analogie, *grabnic de urâtă* ar avea înțelesul corespunzător „extraordinar, îngrozitor, fioros de urâtă”. Construcția din grai, prelungită din limba veche sau inovație, excelează prin gradul înalt de expresivitate.

ÎNCOTEȚÍ

În formația verbală inedită, *încoteți* „a prinde o pasăre de curte pentru tăiat”, consemnată din fostul raion Balş (LR, 8, nr. 1, 1959, 63), recunoaştem baza derivativă *coteț*, dar cu altă accepție decât cea de bază, „capcană din nuiele, stuf sau trestie pentru prins peşte” (v. DA s.v. *coteț* 4; MDA s.v. 16): ***Am încotețit** cocoşu după casă şi l-am prins*. Optăm pentru semantismul menționat, datorită compatibilității acestuia cu operația în cauză.

ÎNDECOLTÁTĂ

Adjectivul anunțat figurează în *Gl. Munt.* / pct. 824, Mihăileşti, Giurgiu, în var. *indicoltată*, de unde a fost preluat în DGS I, ca atare. Variantă cu augment a neologismului *decoltată*, la nivel dialectal, *îndecoltată* suscită interes ca mod de creare. A apărut, probabil, în contexte propice, respectiv, în construcții

BDD-A27554 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:08:33 UTC)

prepoziționale pe baza conectivului omonim, de felul: *Foicică foaie lată, / Ieşi, Mariţo, pân la poartă / **În** cămaşe **decoltată*** […] / *Că mâine plec în armată* (Ciauşanu, *Vâlcea*, 47/227). Cadrul penultimului vers ar fi favorizat absorbția prepoziției ca preverb.

ÎNDELICÁ

Verbul menționat, formație specifică graiurilor munteneşti, a fost furnizat din localitatea Malu, jud. Giurgiu, în anchetele pentru atlasul lingvistic al zonei: *Pozânar? Nu mai zice nimeni aşa, acu **ne-am îndelicat*** (ALRR – Munt. şi Dobr., IV, h. 485, MN., pct. 835). Noua formație verbală reflexivă, atestată deja în perioada interbelică (cf. Ciauşanu, *Vâlcea* s.v. *sârmos, ~ -oasă* „delicat, costeliv, firav, «îndelicat»"), a apărut, în urma afilierii adj. *delicat* la seria participiilor corespunzătoare verbelor de conjug. I prin falsă analiză. Interpretat astfel, *delicat* se află la baza unei creații verbale pseudopostparticipiale, care simultan a primit şi prefixul *în-*: *îndelica*. Participiul *îndelicat*, ca formă morfologică corespunzătoare de la verbul cu augment, probează existența acestuia, cu evidentă valoare eventivă.

MIRÚG MIRIGÁI

Cu pl. *miruguri* şi cu precizarea „mai ales la pl.", însemnând „rămurele uscate, căzute prin pădure", cuvântul figurează în *Lexic reg.*, II, 15. A fost cules din fostele raioane Drăgăneşti, Drăgăşani, Râmnicu-Vâlcea, Slatina. Datorită înregistrării tardive, anul de apariție a sursei fiind identic cu cel al volumului DLR, *mirug* a rămas în afara corpusului. Ulterior, se regăseşte în Bărbuț, *Dicț. olt.*, în aceeaşi formă: *mirug, ~ -uri*.

Ca origine, cuvântul pare o var. cu metateză de la *rămig, ~ -uri*, consemnat în ALRR – Munt. şi Dobr., II, h. 208 / pct. 770, Ulmi, Milcov, jud. Olt. În DLR, el a fost notat, exclusiv, la pl., *rămiguri* (Păuşeşti-Otăsău, Vâlcea) ca s.f., pe baza sursei documentare: Coman, *Gl*. Bărbuț, *Dicț. olt.* a reținut aceeaşi formă de pl., dar ca s.n.

Varianta în discuție presupune o bază modificată fonetic din *rămig*, mai probabil din *rumig*, creată prin acomodarea vocalei, cu labiala următoare, apoi, prin metateză, *mirug*.

La rândul lui, *mirug* ar putea constitui punctul de plecare al unui alt cuvânt, identificat în Oltenia, *mirigai, ~ -e* „bucată mică de lemn", consemnat din fostul raion Balş (*Lexic reg.* I, 27), confirmat de Bărbuț, *Dicț. olt.*. *Mirigai* ar fi apărut de la *mirug*, sub presiunea lui *putregai*, soluție ipotetică, în absența altei baze. Dar LR, 8, nr. 1, 1959, 65 confirmă *rimig, ~ -uri*, cu aceeaşi accepție, reținut din fostul raion Slatina. Virtuala metateză cu rezultatul *mirig, ~ -uri*, în acelaşi condiții, de apropiere, ca mod de prezentare, de *putregai* explică, fără dificultăți, *mirigai*.

BDD-A27554 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:08:33 UTC)

Glosa „bucată mică de lemn” n-ar fi exclus să aparţină în totalitate informatorului, *lemn* desemnând, în acest caz, „vreasc” (posibil în stare mai puţin bună).

DLR a preluat, în schimb, *mirigai* din *Lexic reg.*, I, 27, fără să rezolve etimologia acestuia.

NĂRUNZÁT

Adjectivul variabil anunţat, semnificând „portocaliu”, consemnat din fostul raion Caracal (LR, 8, nr. 1, 1959, 63), nu ridică decât problema absenţei dintre variantele enumerate s.v. *naramzat, ~ -ă* din DLR. Crearea variantei ar presupune acomodarea vocală/labială, [a] – [m] > [u] – [m] şi disimilarea în contact [m/z], *nărunzat*.

PRICURÍI

Cuvântul *pricurii* s.m. pl. „pistrui” lipseşte din dicţionare. Cules din fostul raion Balş (LR 8, nr. 1, 1959, 63), după toate aparenţele, trebuie pus în legătură cu adj. *picuriu, ~ -ie*, „pestriţ”, consemnat pentru Oltenia (v. DLR s.v.), derivat de la *picur* (*id., ib.*). Ca formă, s-ar explica prin anticiparea consoanei [r], iar din punctul de vedere al categoriei morfologice devenirea sa o explicăm prin conversiune. Substantivul astfel creat, în urma accidentului fonetic, nu a fost inclus în DLR.

ŞOPĂNEÁŢĂ

Lexem inedit, *şopăneaţă* se întâlneşte în ciclul *La Lilieci*, III, 76, de M. Sorescu: *Una Mitra lui Tudoran, era cam **şopăneaţă**, / De-asta de vorbeşte mult şi nu se ştie ce vorbeşte, / Nu-i prinde gura de veste ce spune, / Femeie de un ban*. Din descrierea poetului, ar fi vorba de o categorie specială de guralivi, a celor iresponsabili în privinţa spuselor. A fost creat prin derivare, conform analizei, *şopăni* + suf. *-e(a)ţ(ă)*. Baza derivativă, un verb, la rândul lui neatestat, s-ar putea afilia, ca variantă, deinterjecţionalului *şopăi*, analizabil prin baza *şopa!*, de obicei utilizată în structuri repetitive: *Ia culcaţi-vă, măi, şi numai tot **şopa-şopa** la capul meu!* (SDLR). Vocea joasă a celor care *şopănesc* este însoţită de un debit impresionant, reprodus prin repetiţie: *şopa-şopa*. Relaţia *şopăi / şopăni* se susţine prin fluctuaţia *-ăi / -ăni*: *gherăi/gherăni* [d. animalele sălbatice] „a sfâşia cu ghearele şi dinţii” (DGS II s.v.), *plescăi / plescăni* [d. oameni] „a produce un zgomot caracteristic, la mâncare; a clefăi” (DLR); *horcăi* şi *horcăni*, atestat chiar de M. Sorescu, *op. cit.*, 191: *„– De, fir-ar a-nchilomănit”, făcea Ioana, „de ce n-o fi stând el / Să-şi **horcăne** în casa lui”*. Prin urmare, de la var. *şopăni* (cu afixul *-eţ, -eaţă*), după modele virtuale (cf. *îndrăzneţ*), s-ar fi creat derivatul din titlu.

BDD-A27554 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:08:33 UTC)

TAROŞÍ

Ca formă şi ca înţeles, verbul *taroşi* reprezintă o var. pentru *tărăşi*, deinterjecţional, analizabil prin *tara!* în structură repetitivă: ***Tara, tara*** */ Toată vara!* (Zanne, P II, 767). Regionalism, *tărăşi* „a sta îndelung de vorbă, a sta la sfat” figurează în DLR cu multiple atestări din Oltenia: Boceanu, *Gl.*, Plopşor, C., 18, *Lexic reg.*, I, 57. Dar din sursa citată lipseşte, nemotivat, var. din opera lui M. Sorescu, *La Lilieci*, III, 99: *„– Gagă, nu mai vorbi atâta, nu mai* ***taroşi****, / Că mai atârnă şi vorbele”*; şi motivat, prin apariţia ulterioară a volumului de versuri, id. *ib.* IV, 35: *Nici nu ştii ce dornice de vorbă sunt vitele! Când văd că le bagi în seamă, se îndeamnă la drum / Trasul carului încărcat cu saci e o jucărie* […] *Boii înţelegători. Dacă nu-l mai simţeau mergând / Pe lângă ei şi* ***taroşind*** */ Se odihneau şi ei. Dormeau şi ei.*

TRANCANÁ, TRĂNCĂNÁLE, TRANCANÁIE

Pentru *trancana*, pl. *trancanale*, regionalism semnificând „vorbă goală, palavră”, originea deinterjecţională nu presupune vreun risc. Mai precis, numele, ca derivat postverbal (*trancana* < *trăncăni*), se înscrie în aceeaşi familie lexicală cu nucleul *tranc(a)!* DLR distinge două sensuri pentru cuvântul comentat: 1. „vorbă goală”; 2. (la pl.) „lucruri casnice mărunte (îngrămădite sau în dezordine); catrafuse”. Relaţia sinonimică, ca şi înrudirea cu *trancote, trancanaie*, sunt evidente. Numai că DLR, din punctul de vedere al etimonului, pentru *trancana*, pl. *trancanale* şi var. (?) *trăncănaie* adoptă aceeaşi soluţie „cf. *tranc, trăncăni*”, ca în cazul *trancotă*. Întrucât nu excludem posibilitatea unei schimbări a tranşei finale, în forma de plural *trancanale* > *trancanaie*, poate sub impulsul altor sinonime, *ciobăraie*, de pildă (*S-a umplut magazia de* ***ciobăraie****, încurcă locul degeaba – Gl. Argeş* s.v.), considerăm *trăncănaie* o var. în raport cu *trancanale*. Ciauşanu, *Vâlcea* a înregistrat pluralul *trăncănăi*, probabil prin pseudointerpretare: *o trăncănaie* s.f., pl. *trăncănăi*.

TRÁNCOTĂ

DLR înregistrează *trancotă*, ca element regional, cu două accepţii: 1. „vorbă de haz, glumă”, iar pentru pl. *tráncote* specifică înţelesul „vorbe răstite”, după Coman, *Gl.* 2. Şi acest ultim sens corespunde, exclusiv, aceleiaşi forme de pl. „obiecte mărunte de tot felul, mai ales casnice; trancanale”: *Se-ntâlniră cu un cioban care mergea cu un măgar cu* ***trancote*** *d-ale stânei* (Rev. crit. I, 92, după DLR).

Pentru etimologie, dicţionarul-tezaur se limitează la „cf. *tranc, trăcăni*”. Considerăm că sugestia DLR poate fi preluată şi dusă mai departe, întrucât *trancotă* pare analizabil, ca formaţie deinterjecţională, prin baza *tranc(a)* + suf. *-otă* (ca în *Balotă* < *bală* „dihanie”, *Başotă* < *baş* „staroste al unei bresle”, *Barzotă, Calotă*, *Jacotă* <*jac* „jaf”, nume de familie – Pascu, *Sufixe*: 274; Iordan

BDD-A27554 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:08:33 UTC)

DNFR –, majoritar, de la nume de ființe). În acord cu statutul de interjecție al bazei şi, mai ales, al semantismului „zgomot puternic” este accepția reținută de Coman, *Gl.*

VIVÁRT

Descinzând din formula de origine latină *vivat!* prin care este aclamat cineva, cuvântul-titlu, împrumut din latină, dar penetrat şi în vocabularul dialectal, în graiurile olteneşti, circulă şi în var. *vivart* (prin conversiune morfologică, substantiv), cu un semantism nou. Față de cel înregistrat în DLR „cântec săltăreț, vioi”, după Ciauşanu, *Vâlcea*, 210, *Lexic reg.*, II, 32, de altfel atestat în „Olt., prin Mold., prin Bucov.”, versurile lui M. Sorescu, *La Lilieci*, III, 182 relevă conturarea unui nou înțeles, în filiație cu precedentele, „text, poveste, istorie”: *„– Tica meu a slujit orb la popa / Şi-a făcut casa asta / Tu n-ai făcut nimic! / Nimic n-ai făcut! Tu auzi, mă? / Nea Florea tăcea / Ori n-auzea, ori se făcea că n-aude / Cunoştea el* ***vivartul*** *ăsta*. După DLR, ar fi doar o utilizare „fig.” a neologismului. Cu siguranță se poate spune şi aşa, fiind vorba de o „cântare”, dar nu de cea obişnuită, ci una cu vorbe grele, departe de a fi un omagiu, strămutând *vivartul* în registru conflictual. Un alt context din opera aceluiaşi poet confirmă schimbarea perspectivei: *Să-mi ia el mie vitele la obor?! / Fir-ar al dracului! / ... Din răsărit până-n apus / Şi din apus până-n răsărit! / N-ar mai călca iarbă verde! / Nu i-ar mai muri mulți înainte! Pulberea să se-aleagă de casa lui! Să-i intre viermii-n aşternut / N-ar mai ajunge să-i cânte cucul / Să cânte cucumelele… / Dacă ai tu inima asta în tine… / Şi-i făcea aşa* ***vivartul*** *ăsta câte un prânz. Scotea lumea capul pe fereastră / Ba unii ... ieşeau la poartă / Că era frumos, ca la bâlci!* (*La Lilieci*, II, 8). Vehemența „urărilor” confirmă caracterul antifrastic pe care îl comportă, de această dată, „numărul” special de *vivart*. Amplificarea fonetică a cuvântului s-ar explica prin contaminație. Specificul dinamic al cântului, „asemănător marşului” (v. DLR), cât şi intonarea acestuia în momentele de încheiere a unui episod al petrecerii, coincizând, temporal, cu *marşul* (*Sub numele de* ***vivarturi*** *se înțeleg horele pe care lăutarii le cântă înainte de a face pauze în cântare* – Izv. XVIII, 308, după DLR) au favorizat suprapunerea *vivat/marş*, cu un virtual rezultat *vivart*.

LUCRĂRI ŞI IZVOARE DE REFERINȚĂ

ALRR – Munt. şi Dobr.	*Atlasul lingvistic român pe regiuni. Muntenia şi Dobrogea*, Bucureşti, vol. I–III, de Teofil Teaha, Mihai Conțiu, Ion Ionică, Paul Lăzărescu, Bogdan Marinescu, Valeriu Rusu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, 1996–2001; vol. IV, de Teofil Teaha (coord.), Ion Ionică, Bogdan Marinescu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, 2004; vol. V, de Teofil Teaha (coord.), Bogdan Marinescu, Nicolae Saramandu, 2007.
Antologie II	*Antologie de literatură populară*, vol. II. *Basmul*. [Bucureşti]. Editura Academiei, 1956.
Bărbuț, *Dicț. olt.*	Dorina Bărbuț, *Dicționar de grai oltenesc*, Craiova, 1990.
BL	„Bulletin linguistique”. Faculté des Lettres de Bucarest. Publié par A. Rosetti. Bucureşti–Paris–Copenhague, 1933–1948.

BDD-A27554 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:08:33 UTC)

Boceanu, Gl.	Ion Boceanu, *Glosar de cuvinte din judeţul Mehedinţi*, Bucureşti, 1918.
Brâncuş 2014	Gr. Brâncuş, *Expresie populară în ciclul* ***La Lilieci***, de Marin Sorescu, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2014.
Ciauşanu, *Vâlcea*	G. F. Ciauşanu, G. Fira şi C. M. Popescu. *Culegere de folclor din judeţul Vâlcea şi împrejurimi*, cu un glosar. Bucureşti, Cultura Naţională, 1928.
Coman, Gl.	Petre Coman, *Glosar dialectal*. Bucureşti, Monitorul Oficial şi Imprimeria Naţională, 1939 (Academia Română, Memoriile Secţiunii literare. Seria III, Tom IX, Mem. 5).
DA	Academia Română, *Dicţionarul limbii române*, Bucureşti, 1913–1948.
DGS I–III	*Dicţionarul graiurilor dacoromâne sudice*. Volumul I, literele *A–C*, Bucureşti, 2009; volumul II, literele *D–O*, Bucureşti, 2010; volumul III, literele *P–Z*, Bucureşti, 2011, coord. Maria Marin.
DLR	Academia Română, *Dicţionarul limbii române* (DLR). Serie nouă, Bucureşti, 1965 ş.u.
Dimitrescu 1968	Florica Dimitrescu, *Note asupra relaţiei dintre diminutive şi augmentative în limba română,* în *Omagiu lui Iorgu Iordan*. *Cu prilejul a 70 de ani*, 1968, p. 241–255.
Gl. Argeş	D. Udrescu, *Glosar regional Argeş*. Bucureşti, Editura Academiei, 1967.
Gl. Munt.	*Glosar dialectal. Muntenia*, de Maria Marin, Iulia Mărgărit, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1999.
Iordan, DNFR	Iorgu Iordan, *Dicţionar al numelor de familie româneşti*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983.
Izv.	„Izvoraşul", revistă muzicală şi populară. Turnu-Severin. Tipografia şi legătoria de cărţi Victor P. Măldărescu. Anul I (1920) ş.u.
Lexic reg., I–II	*Lexic regional*, I, redactor coordonator: Gh. Bulgăr, 1960; II, redactor-coordonator: Lucreţia Mareş, 1967 (Societatea de Ştiinţe Istorice şi Filologice).
LR	„Limba română", Bucureşti, 1952 şi urm.
Mărgărit 2011	Iulia Mărgărit, *Atestări involuntare*, FD, XXX, p. 27–34.
Mărgărit 2013	Iulia Mărgărit, *Pe marginea unui glosar dialectal. Atestări „involuntare"* (II), în FD, XXXII, p. 95–102.
Mărgărit 2014	Iulia Mărgărit, *Pe marginea unui glosar dialectal. Atestări „involuntare"* (III), în FD, XXXII, p. 99–107.
Mărgărit 2015	Iulia Mărgărit, *Pe marginea unui glosar dialectal. Atestări „involuntare"* (IV), în LR, LXIV, p. 559–567.
Mărgărit 2016	Iulia Mărgărit, *Pe marginea unui glosar dialectal. Atestări „involuntare"* (V), în FD, XXV, p. 97–120.
MDA	Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan–Al. Rosetti"; *Micul dicţionar academic*, vol. I, literele *A–C*, 2001; vol. II, literele *D–H*, 2002; vol. III, literele *I–Pr*, 2003; vol. IV, literele *Pr–Z*, 2003, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic.
Pascu, *Sufixe*	Dr. G. Pascu, *Sufixele româneşti*. Bucureşti, Ediţiunea Academiei Române, 1916.
Plopşor, C.	[C.S.] Nicolăescu-Plopşor, *Ceaur*. *Poveşti olteneşti*. Craiova, Tiparniţa „Craiova" 1928.
Rev. crit. I	„Revista critică literară". Director Ar. Densusianu. Iaşi. Anul I (1893) ş.u.
Sorescu, *La lilieci* II–IV	Marin Sorescu, *La Lilieci*. Poeme. [Cartea a II-a], Bucureşti, Editura „Cartea românească". 1977. [Cartea a III-a], Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1980. [Cartea a IV-a] Craiova, [Editura] Scrisul Românesc, 1988.

Institutul de Lingvistică
al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti"

BDD-A27554 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 23:08:33 UTC)